

Palmyrska taryfa celna a współczesne zasady poboru ceł i podatków

Palmyra customs tariff and modern rules of customs duties and taxes collection

prof. zw. dr hab. Wiesław Czyżowicz, prof. em. SGH

Streszczenie

Artykuł jest poświęcony Palmyrskiej taryfie celnej, pierwszemu pisemnemu, w znanej nam historii celnictwa, dokumentowi regulującemu zasady poboru i wysokość danin publicznych w starożytnym mieście Palmyra, położonym na terenach dzisiejszej Syrii. Dokument pochodzący z pierwszej połowy drugiego stulecia naszej ery został wyryty na kamiennym bloku w dwóch językach: greckim i aramejskim. W artykule przedstawiono tło historyczne powstania dokumentu oraz opisano jego odkrycie i okoliczności, którym zawdzięczamy jego zachowanie do dzisiaj. Z wykorzystaniem obecnie już raczej trudno dostępnej literatury, głównie w języku rosyjskim, niemieckim, francuskim i angielskim, wiążącej się przede wszystkim z badaniami archeologów i lingwistów, autor przeprowadził analizę prawno-ekonomiczną taryfy oraz przetłumaczył jej pełny zachowany tekst na język polski.

Słowa kluczowe: Palmyra, daniny publiczne, dzierżawcy danin, poborcy podatków i ceł, nomenklatura taryfowa, taryfa celna, taryfa podatkowa.

Abstract

The article is dedicated to the Palmyra Customs Tariff, the first written document in the history of Customs, regulating rules of collection of public levies in Palmyra, the ancient city located in modern-day Syria. The document from the first half of the second century A.D. was engraved on a block of stone in two languages: Greek and Aramaic. The paper presents the historical background of the document's creation and describes its discovery and circumstances, that we owe its preservation to this day. On the basis of an literature study (positions mainly in Russian, German, French and English that are rather difficult to access nowadays) mostly related to the research of archaeologists and linguists, the author has conducted a legal and economic analysis of the Tariff and translated its full preserved text into Polish.

Keywords: Palmyra, public levies, tax farmer, tax collector, tariff nomenclature, customs tariff, tax tariff.

1. WPROWADZENIE

Podatki i cła, jako daniny publiczne, były w starożytności, podobnie jak i dzisiaj, materialną podstawą funkcjonowania struktur państwowych. Określanie zakresu przedmiotowego i podmiotowego tych danin było i jest jednym z podstawowych atrybutów państwa i jego organów. Na przestrzeni wieków podatki i cła zmieniały się pod względem zarówno zakresu, jak i stawek oraz metod ich poboru.

Systemy daninowe funkcjonowały w różnych częściach starożytnego świata (Egipt, Indie, Chiny, Cejlon, Mezopotamia, Imperium Rzymskie). Informacje o nich znajdują odzwierciedlenie w artefaktach archeologicznych, a jeżeli w dokumentach pisemnych, to pośredniego, wtórnego, opisowego charakteru. Najczęściej nie zawierają one szczegółowych danych o systemie i wysokości danin, zwłaszcza w odniesieniu do ceł. Jednym z nielicznych przykładów dokumentów, gdzie takie informacje się znajdują, jest staroindyjski traktat *Arthashastra*. Nie są to jednak źródła o charakterze dokumentów wydawanych przez organy władz publicznych pa-

stwa (monarchów, cesarzy, królów, książąt itp.), organy władz lokalnych – przede wszystkim organy kolegialne miast, które otrzymywały taki przywilej od monarchów, senaty, rady czy zgromadzenia ludowe, niekiedy przez funkcjonariuszy religijnych – biskupów (a nawet proboszczów etc.), i funkcjonujących jako prawo powszechnie obowiązujące (uchwała, ustawa, dekret, rozporządzenie) na danym terytorium.

Dopiero odkrycie w 1882 r. tzw. Palmyrskiej taryfy celnej z 137 A.D., zapisanej na kamiennej płycie w języku aramejskim i greckim, zmieniło ten stan i dało nam, współczesnym, w miarę dokładną i obszerną pisemną informację o systemie taryfikacji i wysokości stawek oraz systemie poboru zarówno ceł, jak i podatków w początkach naszej ery w Imperium Rzymskim. Palmyra była jednym z najważniejszych ówczesnych miast handlowych na Bliskim Wschodzie, położonym na terenach dzisiejszej Syrii, na Jedwabnym Szlaku z Dalekiego Wschodu nad Morze Śródziemne. To właśnie w okresie największego rozkwitu handlu w tej pustyńnej oazie powstała historycznie pierwsza znana nam pisemna taryfa celna,

uzupełniona o stawki podatkowe pobierane na rzecz miasta, zawierająca elementy polityki celnej i podatkowej, a także zasady poboru tych danin i sposoby rozstrzygnięcia sporów.

Ze względu na to, że omawiany dokument został stworzony w języku starogreckim i języku aramejskim, od początku odkrycia stał się przedmiotem badań przede wszystkim archeologów i specjalistów od języków starożytnych oraz historyków. Ich opracowania dotyczą przede wszystkim rekonstrukcji lingwistycznej zachowanego tekstu w języku zarówno greckim, jak i aramejskim. Często omawiane są także problemy dotyczące politycznej historii Palmyry, statusu tego miasta w ramach Imperium Rzymskiego, jego kultury, handlu etc. Brak jest jednak analiz Palmyrskiej taryfy celnej opracowanych przez politologów czy ekonomistów zajmujących się historią i teorią celnictwa – zarówno polityki celnej, jak i taryf celnych oraz podatkowych. Oczywiście częściowo są one uwzględniane w różnych opracowaniach, ale bez pogłębionej analizy właśnie z takiego punktu widzenia.

W niniejszym artykule autor syntetycznie omawia podstawowe zagadnienia prawne, gospodarcze i fiskalne zawarte w Palmyrskiej taryfie celnej. Pozwala to polskim czytelnikom zapoznać się z tym fundamentalnym, nie tylko dla historii celnictwa, ale i współczesnej polityki celnej, dokumentem.

Celem głównym niniejszego opracowania jest analiza prawno-ekonomiczna polityki celnej i podatkowej starożytnego miasta na podstawie analizy Palmyrskiej taryfy celnej, omówienie struktury tego dokumentu, jego znaczenia dla ówczesnych kupców i rzemieślników oraz innych usługodawców, a także przesłania dla współczesności.

Celem dodatkowym artykułu jest prezentacja autorskiego, pierwszego tłumaczenia pełnego zachowanego tekstu taryfy z języków nowożytnych na język polski.

Metodologia wykorzystana w niniejszym badaniu jest bardzo zróżnicowana. To nie tylko analizy literaturowe i historyczne, ale i komparatyka lingwistyczna oraz weryfikacja prawno-ekonomiczna i administracyjno-politologiczna.

Literatura poświęcona Palmyrskiej taryfie celnej – od momentu jej odkrycia pod koniec XIX w. do dzisiaj – jest wystarczająco obszerna, choć wydana w niewielkich i obecnie już bardzo trudno dostępnych dla szerszego grona czytelników nakładach. W praktyce wiąże się ona przede wszystkim z badaniami archeologów i specjalistów od starożytnych języków bliskowschodnich. Naukowe opracowania poświęcone temu dokumentowi, jak i jego wielorakie tłumaczenia na języki nowożytnie powstały już w końcu XIX w. i w latach 20. XX w. Publikowane były w specjalistycznych czasopismach archeologicznych i lingwistycznych w języku francuskim, niemieckim, rosyjskim i angielskim. Dopiero jednak prace rosyjskich i radzieckich naukowców w drugiej połowie XX w. zaowocowały najobszerniejszą, fundamentalną monografią autorstwa Ilii Szolejmowicza Szyfmana¹, wydaną w 1980 r. przez Akademię Nauk ZSRR jako *Пальмирский пошлинный тариф* (Palmyrska taryfa celna)². W 2014 r. dzieło to zostało przetłumaczone na język angielski i wydane przez Oxford University Press jako *The Palmyrene Tax Tariff* (Palmyrska taryfa podatkowa)³.

W Polsce brak jest w istocie opracowań poświęconych treści tego dokumentu – mimo niezwykle ważnych prac naukowych badaczy z Katedry Archeologii Uniwersytetu Warszawskiego, prowadzących w Palmyrze wykopaliska już od

1959 r. najpierw pod kierownictwem prof. Kazimierza Michalowskiego, potem prof. Anny Sadurskiej i prof. Michała Gawlikowskiego. Dzięki pracom zespołu prof. Gawlikowskiego udało się zlokalizować w 2011 r. dokładne miejsce odnalezienia monumentu z Palmyrską taryfą celną⁴.

Poza pracą prof. M. Gawlikowskiego z opisem odkrycia dokładnego położenia taryfy w terenie i fragmentarycznym opisem tekstu źródłowego⁵ oraz krótkim fragmentem w „dowolnym” tłumaczeniu z francuskiego wydania z 1922 r. dokonany przez prof. A. Sadurską⁶ – brak jest innych polskich analiz związanych wprost z Palmyrską taryfą celną⁷.

2. PALMYRA – STAROŻYTNE CENTRUM HANDLU

Palmyra w 137 A.D., kiedy przyjęto ustawę taryfową, była miastem, które wraz ze swoim terytorium wiejskim stanowiło jednostkę administracyjną i finansową (od 129 A.D.) o statusie wolnego miasta. W praktyce znaczyło to uzyskanie przywileju zwolnienia z części danin – ceł i podatków – na rzecz Imperium Rzymskiego, choć politycznie miasto nadal podlegało władzy zwierzchniej cesarza i jego przedstawicieli⁸.

Gospodarka Palmyry opierała się głównie na handlu. Mimo terenów rolniczych z pastwiskami, które bardziej nadawały się do hodowli kóz i owiec przeznaczonych na rynek miasta albo do hodowli wielbłądów, stanowiących podstawowy środek transportowy w karawanach, nie wytwarzano dostatecznej ilości tzw. trójcy śródziemnomorskiej – zboża, wina i oliwy. Okoliczne ziemie nie były w stanie zaopatrzyć mieszkańców w wiele towarów, które musiały być sprowadzane. W Palmyrze wraz z przyległościami wydobywano również sól z solnych lagun na pustyni. Był to jeden z ważnych dla ówczesnej gospodarki i handlu towarów eksportowych, pozwalający na długie przechowywanie artykułów spożywczych, przede wszystkim na konserwację mięsa i ryb. Największym jednak bogactwem Palmyry były jej położenie na Jedwabnym Szlaku i źródła wody. To także sprzyjało rozwojowi różnych usług – od hotelarskich, przez rzemieślnicze, aż po usługi seksualne świadczone przez hetery. Na wszystkie towary, z wyłączeniem tych, które pochodziły z miejscowych osad i wsi, wwożone do Palmyry oraz wywożone z niej, a także przewożone tranzytem, nakładano cło, a na usługi i korzystanie z wody – podatek.

Na towary importowane na terytorium Cesarstwa Rzymskiego nakładano najpierw cło państwowe w tzw. rzymskich stacjach celnych (urzędach celnych) „prawdopodobnie w wysokości jednej czwartej ich wartości”⁹. Była to wysoka danina, tym bardziej że metody wyliczania wartości celnej były bardzo zróżnicowane – zależały zarówno od wartości i jakości towaru, jak i od środka transportu (wóz, statek, wielbłąd, osioł, muł, nosidła, kosz lub bukłak, amfora etc.).

Celnikami na granicach imperium byli poborcy cesarscy. Nie wiadomo jednak, czy daninę tę (cło państwowe) pobierano na granicach wasalnego królestwa Mesyny czy dopiero na granicach Palmyry. Gwarantem zapłaty przez kupców tego cła były garnizony cesarskie wykorzystywane także do zwalczania przemytu¹⁰. Pobrane cło było dochodem cesarza, nie miasta. Dlatego też nie wspomina o nim Palmyrska taryfa celna¹¹. Dopiero wejście w granice miasta pociągało za sobą konieczność opłaty kolejnego cła ustalanego przez samorządowe władze administracyjno-polityczne danej jednostki administracyjnej. Tak też było i w Palmyrze.

Autonomia Palmyry jako wolnego miasta w rzeczywistości oznaczała możliwość uchwalania wewnętrznych podatków i ceł stanowionych przez miasto, z uwzględnieniem tych, które były wcześniej zwyczajowo pobierane, oraz wcześniejszych zarządzeń gubernatorów rzymskich. Daniny były ściągane przez wynajętych przez miasto, wyłonionych w drodze przetargu dzierżawców – poborców. Pobrane daniny, ustalone w określonej wysokości w przetargu, czyli podatki i cła, szły do kasy miasta, a nie do budżetu Imperium Rzymskiego. Wcześniej najczęściej wyceny były dokonywane „zwyczajowo”, bez ich odzwierciedlenia w jakimkolwiek dokumencie o charakterze powszechnie dostępnej taryfy celnej. Było to przedmiotem wielu nadużyć ze strony poborców i powodem częstych sporów sądowych. Przy wjeździe do miasta, jak pisze Paul Veyne, powołując się na Palmyrską taryfę celną, „obowiązywał podatek nakładany na towary sprowadzane «spoza granic», [...] natomiast artykuły spożywcze pochodzące z okolicznych, należących do miasta wsi, zwalniano z opłat”¹². Równocześnie karawany zmierzające do Palmyry lub przechodzące tranzytem, by uniknąć natychmiastowej zapłaty cła miejskiego, zatrzymywały się poza zespołem miejskim w tzw. stacjach handlowych posiadających odpowiednią infrastrukturę – magazyny i karawanseraje¹³.

Poborcami w Palmyrze, pełniącymi funkcje zarówno celników, jak i poborców podatkowych, byli pracownicy przedsiębiorców – dzierżawców, którzy wygrywali przetargi na pobór danin. Zwycięzcy aukcji, rozstrzyganych corocznie w Palmyrze najprawdopodobniej w kwietniu, wpłacali na rzecz budżetu miasta określone w przetargu kwoty, w ciągu roku ściągali je zaś z obowiązków do płacenia ceł i podatków kupców czy rzemieślników oraz innych usługodawców, w tym i ówczesnych prostytutek. Nadwyżka między pobieraną stawką a wpłaconą przez dzierżawcę kwotą była jego zyskiem. Problemem była jednak nie nadwyżka, ale jej wysokość. To był także główny powód sporów między kupcami i pozostałymi płatnikami a dzierżawcami. Nasza wiedza o ówczesnym systemie daninowym została istotnie wzbogacona wraz z odkryciem Palmyrskiej taryfy celnej i odczytaniem zrekonstruowanego tekstu tego dokumentu.

3. ODKRYCIE PALMYRSKIEJ TARYFY CELNEJ I JEJ DALSZE LOSY

Omawiany dokument został odkryty dla współczesności przypadkowo dopiero w dniu 16 marca 1882 r. przez księcia ormiańskiego Semena Semenowicza Abameleka-Łazariewa, członka rzeczywistego Rosyjskiego Imperatorskiego Towarzystwa Archeologicznego¹⁴. Dzięki temu, że został wryty na tablicach z twardego wapienia palmyrskiego, dokument, choć ze zniszczonymi fragmentami tekstu trudnymi do odczytania, był po prawie siedemnastu i pół wieku w dosyć dobrym stanie.

Informację o swoim odkryciu wraz ze zrobionymi estampażami¹⁵ książkę przekazał do Sankt Petersburga. Podczas kontroli celnej w Odessie estampaże zostały uszkodzone i okazało się konieczne ich powtórzenie. Ostatecznie ponownie wykonano estampaże, a w późniejszym terminie zrobiono także fotografie całego dokumentu.

Dalsza batalia o zachowanie i odczytanie dokumentu sama w sobie jest godna opisu. Na prośbę Towarzystwa Archeologicznego oraz Rosyjskiej Akademii Nauk, dążących do pozys-

kania tego niezwykle cennego dokumentu, po długich negocjacjach dyplomatycznych turecki sułtan Abdul Hamid II, decydujący w tej sprawie, w październiku 1900 r. poinformował ambasadora rosyjskiego o tym, że przekazuje monument jako dar Imperium Osmańskiego rosyjskiemu carowi Mikołajowi II i pozwala wywieźć go do Rosji.

W następnym miesiącu informacja została przekazana Rosyjskiej Akademii Nauk, a ta przekazała ją Rosyjskiemu Towarzystwu Archeologicznemu. Towarzystwo zwróciło się od razu do dyrekcji Ermitażu z prośbą o przyjęcie dokumentu do zbiorów muzeum.

W rezultacie dalszych działań organizacyjno-logistycznych w maju 1901 r. utworzono specjalną rosyjską ekspedycję do przewiezienia głazu, na którym wryty był tekst taryfy, do Rosji. W ówczesnych warunkach, ze względu na wielkość monumentu (435 cm × 14 cm) i jego wagę (ponad 15 ton), konieczne okazało się pocięcie go na 4 bloki wzdłuż linii rozdzielających poszczególne tablice. Po kolejnych perypetiach dyplomatyczno-administracyjnych i logistyczno-biurokratycznych udało się zabytek dostarczyć do Bejrutu. Stąd po pokonaniu wszystkich przeszkód w październiku 1901 r. taryfa przyплыła do portu w Odessie, a następnie koleją dotarła do urzędu celnego w Sankt Petersburgu w grudniu tegoż roku.

Okazało się jednak, co za paradoks, że celnicy zażądali za przywóz do Rosji i przewóz monumentu koleją do urzędu celnego z Odessy do Sankt Petersburga bardzo wysokiego cła (mimo że był to dar dyplomatyczny dla cara) i opłaty za transport przez terytorium celne Rosji oraz ponowne zapakowanie tego zabytku po rewizji celnej. Wymagana kwota była na tamte czasy ogromna. Wynosiła 1692 ruble i 48 kopiejek¹⁶, na co nie było stać Rosyjskiego Towarzystwa Archeologicznego¹⁷.

Do czasu pokrycia długu celnego taryfa znajdowała się w magazynie urzędu celnego. Kwotę tę, zgodnie z ówczesnym rosyjskim prawem celnym, należało wnieść w terminie jednego roku. Jeśli należne opłaty nie wpłynęłyby do urzędu celnego, to zgodnie z ówczesnym postępowaniem likwidacyjnym w postępowaniu celnym należało ogłosić przetarg publiczny na sprzedaż zajętego towaru. A to groziło możliwością przejęcia dokumentu przez kogokolwiek, w tym i przez zagraniczne muzeum. Nic więc dziwnego, że działacze zarówno Towarzystwa Archeologicznego, jak i Akademii Nauk dążyli do zebrania odpowiednich środków. Doprowadzili do wydłużenia rocznego terminu i zablokowali sprzedaż taryfy na aukcji.

Ostatecznie zapłata należności celnych została dokonana 3 lata później i w lutym 1904 r. dokument, po 22 latach od odkrycia, został zdeponowany w Ermitażu¹⁸. Dzięki temu ocalał do dziś¹⁹ i nie został zniszczony przez bojowników samozwańczego kalifatu – quasi-państwa islamskiego (ISIS/ISIL) – którzy w 2015 r. zajęli Palmyrę i dokonali ogromnych zniszczeń w pozostałościach tego starożytnego miasta syryjskiego.

4. OPIS DOKUMENTU

Palmyrska taryfa celna to dokument zapisany w tablicach na kamiennej płycie. Oryginał tekstu został przygotowany w języku greckim²⁰. Tekst aramejski jest tłumaczeniem z greckiego i zapewne stąd dają się zauważyć pewne rozbieżności

w sformułowaniach i umieszczeniu pojedynczych klauzul prawnych.

Tablica pierwsza przedstawia uchwałę Rady Miejskiej Palmyry w sprawie ustawy o daninach – cłach i podatkach – oraz ich stawkach (ustawa taryfowa), a także o sposobach rozstrzygania sporów z nimi związanych (w języku greckim – 13 wierszy; w języku aramejskim – 11 wierszy); oprócz tego zawiera datę i uzasadnienie przyjęcia uchwały.

Druga tablica przedstawia aramejski tekst taryfy i jest podzielona na 3 kolumny. Pierwszy wiersz – tytuł – rozciąga się nad wszystkimi 3 kolumnami tekstu. Każda kolumna zawiera 49 wierszy. Jeden wiersz znajduje się pod kolumnami.

Trzecia i czwarta tablica zawierają grecki tekst taryfy. Trzecia tablica jest podzielona na 3 kolumny o różnej liczbie wierszy (47, 46 i 47), czwarta tablica ma natomiast tylko 2 kolumny i odpowiednio 57 i 40 wierszy.

Ze względu na to, że język aramejski w czasie odkrycia Palmyrskiej taryfy celnej był w znacznym stopniu zapomniany (poza samym regionem Palmyry, gdzie do dzisiaj jest używany w jego lokalnym dialekcie), a sam tekst na tablicach był niezbyt czytelny z powodu zniszczeń wywołanych wpływem klimatu oraz uszkodzeń powstałych w trakcie transportu i przechowywania go w magazynach celnych w Odessie i Sankt Petersburgu, dokument stał się przedmiotem długoletnich, drobiazgowych studiów. Badania prowadziło wielu orientalistów, semitologów, historyków i językoznawców. Korzystali oni z metody porównawczej, tj. analizowali obydwa teksty – grecki i aramejski. W praktyce wymagało to rekonstrukcji obydwu wariantów językowych, ponieważ nie wszystkie wyrażenia zatarte w jednym języku i trudne do odtworzenia były tak samo zniszczone w drugim języku.

Do tłumaczenia tekstu w języku greckim przystąpił natychmiast po zrobieniu estampaży ksiądz Abamelek-Łazariew. Sam odkrywca nie znał aramejskiego. Równocześnie, na jego prośbę, badania zachowanego tekstu podjęli się naukowcy francuscy, którym przesłał odbitki, a ci przekazali ich kopię także uczonym niemieckim. Oczywiście również sami Rosjanie rozpoczęli pogłębione studia i próby rekonstrukcji dokumentu²¹. Najpoważniejsze, wieloletnie i wszechstronne badania oryginału dokumentu, jego tłumaczenie na język rosyjski z oryginału wraz z obszernymi komentarzami autorskimi oraz publikacja monumentalnej monografii to jednak dzieło I.S. Szyfmana.

5. ANALIZA PRAWNOEKONOMICZNA PALMYRSKIEJ TARYFY CELNEJ

Palmyrska taryfa celna zawiera dwie grupy podstawowych informacji. Pierwsza, bardzo istotna dla historii polityki celnej, to informacja o przyczynach i dacie powstania taryfy, zawarta w decyzji Rady Miejskiej Palmyry. Druga to właściwy tekst taryfy.

Preambułę z inwokacją zapisano w tablicy pierwszej w języku greckim. Inwokacja wymienia wieloszczeblową relację zarówno różnych polityków Imperium Rzymskiego, jak i głównych polityków ówczesnej Rady Miejskiej – przewodniczącego, sekretarza i funkcjonariuszy (archontów).

Preambuła określa datę (18 kwietnia 137 A.D.) obradowania Rady na zwyczajnej sesji, podczas której Rada przyjęła ustawę taryfową regulującą pobór i wysokość danin

stosowanych w mieście (podatków i ceł). Wskazuje również na przyczyny powstania tej ustawy. Podstawowymi były przesłanki prawne i społeczno-ekonomiczne wynikające z wcześniejszej tradycji wzajemnych relacji między miastem a dzierżawcami oraz między dzierżawcami a podlegającymi podatkom i cłom kupcami, rzemieślnikami czy innymi usługodawcami. Umowy między miastem a zwycięskimi w przetargach dzierżawcami nie zawsze uwzględniały szereg towarów i usług, które w konsekwencji stawały się przedmiotem sporów między partnerami. To także powodowało, że poborcy nie mieli wyraźnie zakreślonych wysokości wielu należności ściąganych z podlegających im osób. To z kolei prowadziło do kolejnych sporów sądowych.

Dlatego też uchwała uwzględniła tradycyjne rozwiązania i wcześniejsze zasady poboru zawarte w dekretach przedstawicieli cesarskich, a równocześnie wprowadza szczegółowy spis towarów i usług, do których przypisane zostały wysokości stawek obowiązujących w mieście. Jest to klasyczna forma taryfy celnej i podatkowej. Co więcej, zgodnie z uchwałą miała być ona opublikowana w językach używanych w tym regionie, tj. aramejskim i greckim, i umieszczona w miejscu publicznym powszechnie dostępnym.

W samym tekście taryfy wyraźnie wyróżnia się „nową” taryfę, tj. tę, która została przyjęta w uchwale Rady, i dodane do niej w tekście aramejskim, razem z tytułem ustawy, fragmenty „starej” taryfy. Integralną częścią „starej” taryfy jest dołączony do niej edykt Mucjana. Także obszernie cytuje się w niej edykty i reskrypty Germanika i Corbula.

5.1. Zakres podmiotowy ustawy

Podmiotami podlegającymi regulacjom ustawy taryfowej są główni aktorzy ówczesnych stosunków społeczno-gospodarczych: miasto, urzędnicy, poborcy (dzierżawcy) podatków oraz płatnicy danin.

Najważniejszym podmiotem jest miasto posiadające przywilej przyjęcia takiej ustawy, która reguluje pobór obowiązkowych danin (ceł i podatków), ich wysokość i sposób ściągania oraz sposób rozstrzygania sporów z dzierżawcami, a także sporów między dzierżawcami a podmiotami podlegającymi obowiązkowi zapłacenia daniny.

Kolejnymi podmiotami są urzędnicy: funkcjonariusze miejscy pełniący również funkcje sądowe oraz przedstawiciele cesarza – dikeodot. Do funkcjonariuszy miejskich, oprócz wspomnianych wcześniej archontów, należeli syndycy oraz usytuowani najniżej w hierarchii urzędniczej dekaptorzy. Ustawa zobowiązywała urzędników miejskich do pilnowania i przestrzegania przyjętych regulacji. Nakładała na nich m.in. obowiązek zgodnego z ustawą taryfową przygotowania umowy dzierżawnej oraz rozstrzygania sporów między dzierżawcami i skarżącymi, tak „aby nic nie było nadmiernie obciążane”. Choć to niezbyt precyzyjne określenie, o tym, czy coś jest lub nie jest nadmiernym obciążeniem, rozstrzygali niezależni od dzierżawców urzędnicy – miejscy lub przedstawiciele cesarza – pełniący funkcję arbitrow.

Dzierżawcami – poborcami byli przedsiębiorcy wygrywający przetargi na corocznie ogłaszanych konkursach na pobór i wpłatę do kasy miejskiej określonych kwot, które potem ściągali w charakterze podatków i ceł. Cła – w przeciwieństwie do współcześnie pobieranych głównie ceł importowych – były

pobierane przy każdym przekraczaniu granic miasta, niezależnie od kierunku. Pobierano cła wywozowe (eksportowe), wwozowe (importowe) i przewozowe (tranzytowe). Były one wyceniane zgodnie ze stawką zawartą w taryfie według środka transportu (wóz, wielbłąd, osioł), liczby pojemników (kosze, nosidła) oraz rodzaju towaru (w zasadzie niezależnie od jego wartości, choć były i wyjątki, np. rzeźby z brązu).

Ustawa określa prawa i obowiązki dzierżawców danin oraz akcentuje ich monopol na pełnienie funkcji poborcy. Nikomu innemu poza legalnym przedstawicielem przedsiębiorcy, który miał umowę z miastem, nie pozwalało się żądać i pobierać daniny określonej w ustawie. Jeśli jednak stałoby się coś takiego, wówczas poborca zostałby ukarany tą daniną w podwójnej wysokości.

Poborca miał prawo żądać osobiście lub przez swoich współpracowników (służących) od dłużników zastawu za należności daninowe. Jeżeli w ciągu 3 dni nie zostały one zapłacone, to dzierżawca miał prawo sprzedać w miejscu publicznym – wyłączając jednak złą wolę – otrzymany zastaw. Podkreślało się również, że jeśli poborca żądałby od kogokolwiek i ktokolwiek od poborcy żądałby zbyt wiele, to sprawa w takiej sytuacji powinna być rozsądzona przez przedstawiciela cesarza – dikeodota ustanowionego w Palmyrze.

Płatnicy danin ściąganych przez dzierżawców – poborców są następną grupą podmiotów podlegających ustawie. Należą do niej kupcy zobowiązani do opłacenia ceł w imporcie, eksporcie i tranzyście towarów wyspecyfikowanych oraz przypisanych do określonej wysokości stawek finansowych w taryfie, a także podatnicy – różnego rodzaju oferenci usług handlowych (sklepikarze i domokrażcy), seksualnych (hetery), pasterze, rzemieślnicy (krawcy, rzeźnicy) etc.

5.2. Zakres przedmiotowy ustawy

Zakres przedmiotowy ustawy obejmuje dwie główne grupy problemów: zagadnienia związane z polityką podatkową Palmyry oraz zagadnienia związane z polityką celną tego miasta. Cła i podatki były pobierane w jednostkach pieniężnych ówczesnego Cesarstwa Rzymskiego (denary, assariony oraz czasami w innych drobnych lokalnych wartościach monetarnych, np. kermach).

Podatki zostały określone w tablicy drugiej w pierwszej kolumnie, gdzie wydzielony jest specjalny aramejski tekst odnoszący się wprost do podatków, tj. danin pobieranych na rynku lub za korzystanie ze źródeł. Wyrazem prowadzonej polityki podatkowej jest np. zróżnicowanie podatku od dochodów heter czy domokrażców, wysoki podatek od korzystania z wody, brak podatku od wyrzucanych przez rzeźników odpadów (padliny), pobieranie podatków solnych i pastwiskowych. Przykładowe podatki pobierane w mieście:

- 1) od kupców na rynku – po 2 assariony,
- 2) od warsztatu rzeźników, szewców oraz krawców – za miesiąc po 1 denarze,
- 3) za garniec (modius) soli – 1 denar,
- 4) od heter – w zależności od zarobku (np. jeśli bierze 6 assarionów, ma płacić 6 assarionów miesięcznie; jeśli zaś bierze 1 denara lub więcej, ma płacić 1 denar miesięcznie).

Cła – wywozowe, wwozowe i tranzytowe – to daniny pobierane przy przekraczaniu bram miasta. Polityka celna

przejawiała się przede wszystkim zróżnicowaniem stawek celnych, z uwzględnieniem określonych preferencji.

Stawki celne zarówno na towary powszechnego użytku (np. olej, oliwa, skóry, mięso etc.), jak i na towary luksusowe (wełna purpurowa, używki, olejki pachnące – mirra etc.) były zróżnicowane. Zależały od ilości towaru (kosz, bukłak, amfora), od środka transportu (wielbłąd, osioł, wóz) oraz jakości (koza – koźlątko, niewolnik a niewolnik weteran, oliwa i wonne olejki – mirra itp.). Przykładowe cła wymienione w Palmyrskiej taryfie celnej to np. cła wyliczane niezależnie od wartości:

- 1) transport na wozie – cło to ekwiwalent 4 nosideł (koszy) wielbłądzich (według wagi to około 800 kg); od każdego pojemnika w wywozie – 3 denary, za wwoz – 2 denary;
- 2) za pojemniki niesione przez osły – 2 denary;
- 3) za przywożonego niewolnika – 22 denary;
- 4) za niewolnika sprzedawanego na targowisku lub przy jego wywozie – 12 denarów.

Preferencje obejmowały „swoich” obywateli prowadzących działalność gospodarczą (dotyczy to zwłaszcza relacji w obrotach towarowych i usługach związanych z obywatelami okolicznych osad wchodzących w skład terytorium Palmyry) lub stawki wywozowe i przywozowe. W tym ostatnim przypadku taryfa nie jest konsekwentna i jednoznaczna.

Palmyrska taryfa celna uwzględniała także preferencje dla kupców za tzw. ładunek suchy, tj. wyposażenie niezbędne do prowadzenia działalności handlowej, takie jak pożywienie dla zwierząt, środki transportowe – wozy, kosze (nosidła) wykorzystywane na wielbłądach, osłach czy mułach, artykuły spożywcze na własne potrzeby kupców w drodze, ich odzież etc. Był to obrót bezcłowy lub po zaniżonych stawkach.

Nowością było to, że po raz pierwszy pisemnie ustawowo przyznano celnikowi prawo do żądania zastawu w celu zabezpieczenia spłaty długu celnego lub podatkowego oraz zapewniono mu prawo do sprzedaży zastawionego towaru w przypadku przegranej skarżącego.

Równocześnie ustawowo zabroniono poborcy cedowania prawa do ściągania danin na kogokolwiek innego, choć jemu samemu zapewniono prawo nie tylko do żądania zabezpieczenia finansowego, ale i do prewencji oszustw w przypadku przyprowadzanych na wypas lub na strzyżenie owiec poprzez możliwość ich znakowania na potrzeby identyfikacji celno-podatkowej.

W Palmyrskiej taryfie celnej spotykamy się także po raz pierwszy ze wskazaniem i opisaniem podstawowych oszustw celnych oraz kar z nimi związanych. Przykładowo niezgłoszenie jakichś towarów pociągało nałożenie kar w podwójnej wysokości. Niespłacenie długu celnego mimo zastawu pociągało za sobą sprzedaż towaru na aukcji etc.

Co więcej, ustanowiono również sposoby rozstrzygania sporów między płatnikami a poborcami oraz między poborcami a magistratem.

6. AUTORSKIE TŁUMACZENIE PALMYRSKIEJ TARYFY CELNEJ NA JĘZYK POLSKI

6.1. Zastrzeżenia metodologiczne i redakcyjne

Praca nad tłumaczeniem tekstu Palmyrskiej taryfy celnej wymagała wielu bardzo czasochłonnnych badań, nie tylko ję-

zykowych. Było to spowodowane koniecznością porównania wielu danych dotyczących aspektów zarówno prawno-ekonomiczno-finansowych, jak i społeczno-polityczno-administracyjnych. Dlatego też muszę wspomnieć o kilku zastrzeżeniach metodologicznych związanych z tym tłumaczeniem.

Jest to pierwsze polskie tłumaczenie pełnego zachowanego tekstu Palmyrskiej taryfy celnej, choć nie z oryginału aramejskiego i greckiego, lecz z tłumaczeń na języki nowożytny, przede wszystkim na język rosyjski, angielski, francuski i niemiecki, z uwzględnieniem także niektórych komentarzy w języku łacińskim i hiszpańskim. Fragmenty tekstu niezachowanego są w moim tłumaczeniu oznaczone trzema kropkami.

Monografia I.S. Szyfmana w obydwu wersjach językowych – rosyjskiej i angielskiej – jest bazowa dla mojego tłumaczenia na język polski, ale korzystałem również z tłumaczenia tekstu greckiego na rosyjski dokonanego przez samego odkrywcę S.S. Abameleka-Łazariewa z 1882 r. oraz tłumaczeń francuskich (z 1883 r. i z 1922 r.) i niemieckich (z 1888 r.).

6.1.1. Nazwa miasta

Na wstępie nasuwają się trudności z dosłownym tłumaczeniem nazwy miasta. Zgodnie z preambułą uchwały w języku aramejskim (napis nad kolumnami w tablicy drugiej) nazwa miasta od 129 A.D., tj. od wizyty w nim cesarza Hadriana, to Hadriana Palmyra, a także i Adriana Tadmor²². W języku greckim to natomiast Palmyra. Wcześniej miasto to, wspomiane już w czasach biblijnych, znane było jako Tadmor²³. W polskim najstarszym tekście z 1818 r. podwójna nazwa miasta znajduje się w pięknym literacko opisie w artykule Wacława Seweryna Rzewuskiego *Podróż do Palmiry czyli Tadmory, z zastanowieniem się nad wiatrem, «Samieł» zwanym, w pustyni tej panującym*²⁴. W poniższym tłumaczeniu używam nazwy Palmyra.

6.1.2. Tytuł dokumentu

Przyjęty przez Radę (czasem określaną Senatem) Miasta Palmyry dokument to formalnie, prawnie wiążąca ustawa dotycząca powszechnie obowiązujących regulacji zarówno polityki celnej, jak i polityki podatkowej, w tym stawek celnych i podatkowych pobieranych od określonych towarów czy usług.

Nazwa przyjętej decyzji jest przez naukowców różnie określana – jako „prawo”, „dekret”, „uchwała”, „ustawa”²⁵, lecz najczęściej jako „taryfa celna” (I.S. Szyfman²⁶, Fabien Thibault²⁷, Hironori Asakura²⁸) czy po prostu „Dwujęzyczna taryfa z Palmyry z 137”²⁹, ale także jako „taryfa handlowa” („Palmyrene Trade Tariff” według Johna F. Healeya³⁰). Tłumaczenie fundamentalnej pracy Szyfmana przez Oxford University Press otrzymało natomiast tytuł *The Palmyrene Tax Tariff*, czyli *Palmyrska taryfa podatkowa*. W 1888 r. Salomon Reckendorf, jeden z badaczy i tłumaczy dokumentu, opublikował go w języku niemieckim pod tytułem *Der Aramäische Theil des palmyrenischen Zoll- und Steuertarifs*, czyli *Aramejska część palmyrskiej taryfy celnej i podatkowej*³¹. Nie ma natomiast wątpliwości, że taryfa to przede wszystkim problem prawa fiskalnego³².

Ze względu na to, że większość regulacji zawartych w tym dokumencie dotyczy ceł, co było istotną częścią dochodów

tego miasta i jego bogactwa wynikającego z położenia geograficznego przy oazie na ważnym szlaku handlowym ówczesnego świata, to przyjmuję tytuł tego dokumentu, taki jak używany w niektórych innych publikacjach, tj. „Palmyrska taryfa celna”, choć być może bardziej adekwatny do treści byłby tytuł „Ustawa o daninach publicznych w mieście Palmyrze” albo „Uchwała Rady Palmyry o daninach publicznych – cłach, podatkach i ich stawkach”, albo „Uchwała Rady Palmyry o taryfie celnej i podatkowej”.

6.1.3. Kategorie fiskalne

W tłumaczeniu uwzględniłem różne wersje językowe i znaczeniowe – także historyczne – poszczególnych kategorii, ale wziąłem pod uwagę także współczesne ich zastosowanie. Dotyczy to tak fundamentalnych pojęć, jak „cło” czy „podatek”, „dzierżawca danin”, „celnik” czy „poborca” skarbowy lub podatkowy, wielu łacińskich określeń ustawodawstwa, nazwisk, określeń miar i wag czy walut z okresu Cesarstwa Rzymskiego II w. naszej ery etc.

6.1.4. Daniny – cła, podatki i stawki

W przyjętej przeze mnie terminologii stosuję kilka określeń, wynikających z uchwały Rady Palmyry, na pobierane obowiązkowe płatności – ogólnie „danina”, w przypadku opłat granicznych – „cło”, a w przypadku opłat pobieranych za działalność gospodarczą czy pobór wód albo użytkowanie pastwisk lub korzystanie z solnisk – „podatek”. Samo znaczenie rosyjskiego słowa „пошлина”, w anglojęzycznym wydaniu tylko jako „tax”, „tariff duty”, to odpowiednik naszej kategorii „danina publiczna”, ale i „podatek”, „cło”, lecz również i „stawka”.

6.1.5. Dzierżawca, poborca, celnik

Pobór danin miejskich – niezależnie od tego, czy dotyczyły podatków, czy ceł – należał do zwyczajcy corocznego przetargu na ich ściąganie. W moim tłumaczeniu jest on określany ogólnym mianem „dzierżawca”. To w języku rosyjskim „откупщик”, „взискивающий пошлину”, „сборщик пошлин”. W anglojęzycznej wersji to odpowiednio „tax farmer”, a najczęściej „tax collector”.

W zależności od miejsca poboru danej daniny przez dzierżawcę lub raczej jego służących (współpracowników), w moim tłumaczeniu, „celnik” to ściągający daninę „cło” na granicach miasta, „poborca” zaś to pobierający „podatek” w mieście.

6.1.6. Pozostałe uwagi metodyczno-redakcyjne

W tłumaczeniu rosyjskim I.S. Szyfmana, dosłownym z obydwu tekstów – aramejskiego i greckiego, na tablicach i w kolumnach stosowane są skróty różnego rodzaju, niepełne wyrazy uzupełnione przez tego autora oraz rozwinięte przez niego w komentarzach i wyjaśnieniach. W moim tłumaczeniu tekstu Szyfmana, z uwzględnieniem innych wersji w językach nowożytnych – od najstarszych tłumaczeń francuskich i niemieckich po współczesny angielski, ze względów stylistycznych i gramatycznych nie zawsze jest możliwe przełożenie na język polski tekstu tego dokumentu w identycznej postaci redakcyjnej, jak to wygląda w oryginale. Stąd też pewne odstępstwa od redakcyjnej formy tłumaczenia poszczególnych

wierszy w kolumnach, np. dzielenia wyrazów w wierszach czy też stosowania określonych skrótów lub doprecyzowujących uzupełnień oryginalnego tekstu w nawiasach kwadratowych z rosyjskiego tłumaczenia Szyfmana, przy zachowaniu jednak ich numeracji.

Tłumaczenie nie zawiera jednak pełnego oprzyrządowania naukowego i wymaga uzupełnienia go o inne, obszerniejsze wyjaśnienia dla lepszego zrozumienia przez współczesnych tekstu tej ustawy.

6.2. Ujednolicony i współczesniony przekład Palmyrskiej taryfy celnej na język polski

Formuła datowania – tekst grecki

1. Przy imperatorze Cezarze, synu boskiego Trojana Parfiamskiego, synu boskiego wnuka Nerwy, Trojanie Adrianie Auguście wielkim pontyfiku posiadającym władzę trybuna po
2. raz 21, imperatora po raz drugi, konsula po raz trzeci, ojca ojczyzny, przy konsulach Luciusie Aeliuszu Cezarze po raz drugi, Publiusie Coeliusie Balbinie

Tablica pierwsza – według tekstu greckiego i aramejskiego

Tekst grecki

1. 18 kwietnia 137 A.D. Uchwała Rady,
2. kiedy Przewodniczącym Rady był Bonne, syn Bonnego, syna Hairana, sekretarzem Rady i Zgromadzenia Ludowego Aleksander, syn Aleksandra syna
3. Filopatora, kiedy Malichos syn Olaja i Zabejda syna Nesa byli
4. archontami, kiedy Rada zasiadała na zgodnie z prawem zwołanym posiedzeniu, postanowiono to co poniżej. Tak jak w poprzednich czasach
5. w prawie o daninach większa część tego co podlega obciążeniu nie była włączona
6. była pobierana zwyczajowo, ponieważ w kontrakcie zapisano by dzierżawca daniny dokonywał poboru zgodnie z prawem
7. i zwyczajem co było powodem częstych sporów sądowych kupców

Palmyrska taryfa celna w Ermitażu. Zdjęcie z autorem artykułu.

8. przeciwko poborcom danin, postanowiono aby aktualni archonci i dekaptorzy rozpatrując
9. to co nie zostało włączone do prawa zapisali w najbliższej umowie oraz ustanowili dla każdego rodzaju
10. stawkę zgodnie ze zwyczajem i po zaakceptowaniu przez tego z kim umowa będzie zawarta,
11. zapisali razem z pierwszym prawem na płycie kamiennej znajdującej się naprzeciw Świątyni Rabasire i aby zadba-li
12. obecni archonci, dekaptorzy i syndycy o to,
13. aby ten z którym zawiera się umowę, nie wymagał niczego ekstra.

Tekst aramejski

14. Decyzja Rady. 18 kwietnia 137 r., w okresie kiedy przewodniczącym był Bonne syn Bonnego syna
15. Bonneja syna Hairana, syna Filopatora, sekretarza Rady i Zgromadzenia Ludowego, i archontów
16. Malika syna Olaja syna Mokina i Zebeida syn Nesa, kiedy Rada zasiadała zgodnie z prawem, postanowiono
17. to co jest zapisane poniżej: Tak jak w czasach poprzednich w prawie o daninach wiele przedmiotów, podlegających
18. daninie nie były wymienione, i pobierano z nich daninę zgodnie ze zwyczajem, zgodnie z tym co zapisano w umowie, aby
19. poborca daniny pobierał ją zgodnie ze zwyczajem i prawem, i dlatego często z tego powodu
20. miały miejsce spory pomiędzy kupcami i poborcami daniny, postanowiono decyzją Rady, że wspomniani archonci i dekaproni
21. uwzględnili to, czego nie wymieniono w prawie a co powinno być zapisane w nowej daninowej umowie i niech będzie przypisana do
22. każdego przedmiotu jego stawka, odpowiadająca zwyczajowej, i po tym jak zostanie przyjęta przez dzierżawcę niech zostanie zapisana razem z poprzednim prawem na płycie
23. naprzeciw świątyni Rabasire i niech wspomniani archonci i dekaproni
24. oraz syndycy zabronią dzierżawcy by nie pobierali od nikogo nic więcej.
25. Za ładunek każdego rodzaju przewożony na wozie:
26. tak jak za cztery ładunki przewożone na wielbłądzie – za cztery kosze
27. cło jest pobierane.

Tablica druga – tekst aramejski

Zgodnie z prawem podatki pobierane są na rynku Hadriany-Palmyry i przy źródłach wody.

Kolumna pierwsza

1. Od wwożonych do Palmyry lub wprowadzonych na jej terytorium niewolników
2. niech celnik pobierze za każdego 22 denary
3. Za niewolnika, który będzie sprzedawany w mieście lub będzie wywożony, 12 denarów
4. Za niewolnika weterana który będzie sprzedany w mieście – denarów 10.

5. A jeśli kupiec wywozić będzie niewolników, niech da za każdego człowieka denarów 12.
 6. Tenże celnik niech pobierze z suchego ładunku wielbłądziego,
 7. Za wwóz dowolnego kosza ładunku wielbłądziego denarów 3
 8. Z kosza ładunku wielbłądziego w wywozie denarów 3.
 9. Z ładunku przewożonego na osie za wwóz i wywóz denarów 2
 10. Z purpurowej wełny, za każde runo za wwóz
 11. i za wywóz – assarianów 8
 12. Z ładunku wielbłądziego pachnącej mirry która
 13. wwożona jest w amforach – denarów 25.
 14. A w stosunku do wwożonej mirry która będzie wywożona to,
 15. za wywóz z ładunku wielbłądziego, denarów 13.
 16. Za ładunek wielbłądzi mirry pachnącej, która wwożona jest
 17. w kozich bukłakach, za wwóz denarów 13 i za wywóz denarów 7.
 18. Z ładunku wwożonego na osie
 19. w amforach denarów 13 i za wywóz denarów 7.
 20. Z ładunku transportowanego na osie za mirrę pachnącą, która
 21. Wwożona jest w bukłakach kozich denarów 7 i za wywóz denarów 7.
 22. Za oliwę która w czterech bukłakach
 23. kozich, za wwóz ładunku wielbłądziego denarów 13
 24. i za wywóz denarów 13.
 25. Za oliwę w dwóch bukłakach kozich,
 26. za wwóz ładunku na wielbłądzie denarów 7 i za wywóz denarów 1.
 27. Za oliwę na osie za wwóz denarów 7 i za wywóz denarów 7.
 28. Za olej który w czterech kozich bukłakach, które są
 29. ładunkiem wielbłądzim, za wwóz denarów 13 i za wywóz denarów 13.
 30. Za olej w dwóch kozich bukłakach,
 31. za ładunek wielbłądzi, za wwóz denarów 7 i za wywóz denarów 7.
 32. Za ładunek oleju na osie za wwóz denarów 7 i za wywóz denarów 7.
 33. Za ładunek wielbłądzi solonych ryb
 34. za wwóz denarów 10, i kto wywozi z nich celnik pobierze denarów [...]
 35. za ładunek [...] wielbłądzi, wwóz i za wywóz denarów [...]
 36. za ładunek [...] na osie, za wwóz denarów [...]
 37. I za wywóz niech celnik pobierze denarów 3.
 38. Z przywożących konia denarów 10, i za muła denarów 10.
 39. [...], z [...] baranów [...]
 40. [...] assarionów 10.
 41. Z jagniąt za wwóz i wywóz, za jedną głowę assarion 1.
 42. Za młodego wielbłąda assarionów 3.
 43. Z kozy dużej niech celnik pobierze assarionów 2.
 44. Z kozłątka cło assarion 1.
 45. Niech poborca pobierze także za każdy miesiąc z tych,
 46. kto będzie sprzedawać mirrę pachnącą, assarianów 2.
Niech poborca pobierze także od heter, od
 47. tej, która bierze denara lub więcej, 1 denara od kobiety,
 48. a z tej która bierze assarionów 8,
 49. niech pobierze 8 assarionów,
- Kolumna druga*
1. a z tej która bierze assarionów 6,
 2. niech pobierze assarionów 6.
 3. Niech poborca pobierze także od warsztatu, i małego sklepu,
 4. i od szewców i krawców zgodnie ze zwyczajem
 5. Za każdy miesiąc ze sklepu denar 1.
 6. Od każdej skóry która jest wwożona lub sprzedawana, za skórę – assarionów 2.
 7. Handlarze odzieżą, którzy krążą po mieście, niech zapłacą podatek poborcy
 8. Za korzystanie z dwóch źródeł wody które znajdują się w mieście – denarów 800
 9. Niech celnik pobierze za ładunek pszenicy, i wina, i słomy,
 10. i wszystko co jest podobne na nie za z każdego wielbłąda, za jeden przejazd denara 1.
 11. Za wielbłąda, kiedy przyprowadzają go bez ładunku, niech pobierze 1 denara,
 12. Tak jak pobierał Kiliks, wyzwoleniec Cezara.
 13. Prawo o opłatach danin pobieranych w Palmyrze i u źródeł wód
 14. i soli, które w mieście i jego terytoriach zgodnie
 15. z umową która była zawarta przed prefektem Marinem
 16. Z pozostałych suchych ładunków za każdy ładunek wielbłądzi za wwóz denarów 4 i za wywóz denarów 4.
 17. Z wełny purpurowej za każde runo za wwóz denarów 4 i za wywóz denarów 4.
 18. Celnik niech także pobierze ze wszystkich rodzajów ładunków tak jak zapisano powyżej.
 19. Sól dobra – niech pobiera się 1 assarion za modius składający się z sextariosów
 20. 16 a co będzie odkryte, niech będzie oddane im w użytkowanie
 21. A kto nie rozliczy się niech zapłaci za każdy modius, zgodnie z niniejszym prawem, sestertiusów 2
 22. Ten kto ma sól w Palmyrze lub na jej terytorium
 23. palmyrskim niech rozliczy się za nią z poborcą za modius po 1 assarionie.
 24. Z tego co ustanowił Gaius Licinius Mucjanus, prefekt.
 25. Z powodu sporów daninowych Palmyrian z
 26. poborcą danin. Zdecydowałem że [...] danina
 27. powinna być jak danina jaką pobrał
 28. Alkimos i jego partner, zgodna z prawem. Cokolwiek mają
 29. wspólnego, i [...], który [...] będzie
 30. płacić celnikowi ten kto wwozi ludzi do Palmyry
 31. lub na jej terytorium i wywozi, za każdą osobę denarów 22.
 32. I ten kto sprzedaje ludzi i wywozi, niech zapłaci poborcy denarów 12.
 33. I ten kto sprzedaje niewolnika weterana, niech zapłaci denarów 10
 34. [...] za każdego człowieka i niewolników tego [...]
 35. I kto wwozi [...] niech zapłaci on denarów 10, i wywozi – denarów 12.
 36. [...] ten, kto wywozi niewolnika weterana,
 37. [...] rozliczenie [...] jak zapisano w prawie.

38. Ten, sprzedaje [...] wypłaci denarów 9,
39. i kto wywozi [...] nie zapisano, dlatego, że
40. nic nie [...] i [...]
41. nie podobne [...]
42. i wwóz [...]
43. I kto wełnę [...], kto także [...]
44. Palmyra. Nie będzie cłem [...] obciążana wełna
45. z Włoch [...] cło za wywóz później,
46. jak umówili się [...] włoska wełna nie
47. będzie obciążana cłem przy wywozie.
48. Mirra pachnąca która w kozich buklakach – niech cło będzie
49. pobierane zgodnie z prawem, tak jak ponieważ ze względu na błąd w

Kolumna trzecia

1. zapisie, gdzie błędnie wskazano cło [...]
2. [...] a w ustawie ustanowiono denarów 13.
3. Podatek z rzeźników w denarach powinien
4. być pobierany zgodnie z tym, jak i Cezar Germanik
5. wskazał w liście napisanym do Statiliusa, że
6. rzeczywiście jest sprawiedliwe, aby daniny w assarionach włoskich były
7. pobierane, a to co obciążone jest daniną mniejszą niż denar, zgodnie z
8. ze zwyczajem, niech będzie pobierane w arpanach
9. Padlina, którą wyrzucają, podatкови nie podlega.
10. Za jądło, zgodnie z ustawą, za ładunek ustanowiłem,
11. aby chociaż pobierano denara,
12. kiedy będzie wwożone z za granicy lub wywożone.
13. Ten, kto wywozi do osad lub wwozi z osad,
14. nie podlega cłu, zgodnie z tym jak się umówili.
15. Orzechy i cokolwiek do nich podobne – przewidziano, aby
16. za wszystko, co przybywa dla sprzedaży było cło,
17. tak jak za ładunek suchy podobnie jak ma to miejsce w miastach
18. innych.
19. Wielbłądy, jeśli załadowane lub niezaladowane będą
20. wprowadzone z zagranicy, podlegają za każdego
21. wielbłąda po denarze, tak jak to jest w ustawie i jak ustanowił
22. szlachetny Corbulo w reskrypcie, który napisał Barbaru.
23. W odniesieniu do skór wielbłądzych: także i one zwolnione są z cła, dlatego, że cło
24. nie jest pobierane. Warzywa i owoce: przewidziano, że będą
25. obłożone cłem, ponieważ mają cenę.
26. Danina od heter. Tak jak wskazuje ustawa, postanowiłem:
27. jeśli poborca będzie pobierał podatek od heter, które biorą denar
28. lub więcej, od kobiety – denar, a jeśli mniej będą brać,
29. niech tyle będzie pobierać. W stosunku do brązowych posągów
30. przewidziano, że będzie pobierane jak za brąz i będzie opłacany posąg,
31. jak za połowę ładunku, a dwa posągi jak za jeden ładunek. W odniesieniu do soli
32. wydaje się sprawiedliwe, aby była w publicznym miejscu

33. sprzedawana, w miejscu gdzie zbierają się ludzie, a ten z Palmyran, kto
34. kupił na swoje potrzeby, niech zapłaci za modius włoski assarion,
35. tak jak w ustawie. A także danina, która istnieje
36. w Palmyrze, zgodnie z tym prawem niech będzie w assarionach
37. pobierana i Palmyranom niech będzie sprzedawana zgodnie ze zwyczajem.
38. [...] danina na fiolet dlatego że
39. [...] cztery i pół [...]
40. [...] handlarze odzieżą, którzy krążą po mieście, i krawcy,
41. [...] który będzie
42. [...] będzie się pobierać
43. daninę zgodnie z tym, jak zapisano wyżej. Za wwóz skóry
44. niech pobierane będzie assarionów 2 za ashal i za wywóz
45. za ładunek niech pobiera zgodnie z tym jak uzgodnili.
46. Drobne bydło będzie wwożone z zagranicy, nawet jeśli
47. wprowadzane do strzyżenia, podlega cłu, a jeśli w granicach terytorium
48. będzie wprowadzany do miasta do strzyżenia to nie będzie podlegało cłu.
49. [...] i z tego, kto [...] tak jak oni

Wiersz pod kolumnami

umówili się, niech danina pobiera się zgodnie z ustawą. Denar pobiera się także z [...] Po tym jak zapłacił, cło nie będzie wymagane oprócz tego jak za drobne bydło, które będzie przemieszczane w granicach Palmyry. Jeśli poborca zażyczy sobie je oznaczyć będzie mu to wolno,

Tablica trzecia

Kolumna pierwsza – tekst grecki

1. Za niewolników do Palmyry
2. lub na jej terytorium wwożonych
3. Za każdego będzie pobierać denarów 22
4. Z tego kto niewolników sprzedaje w mieście lub
5. wywozi, za każdego 12 denarów.
6. Z tego kto sprzedaje niewolników weteranów 10 denarów.
7. A jeśli niewolnicy wywożeni są przez kupca,
8. za każdego niewolnika niech odda 12 denarów.
9. Tenże celnik z suchego ładunku
10. będzie pobierać za każdy ładunek wielbłądzi,
11. kiedy jest wwożony 3 denary,
12. kiedy jest wywożony na wielbłądzie,
13. za każdy koszt 3 denary,
14. Za każdy ładunek kosza na ośle kiedy jest wwożony, 2 denary,
15. kiedy jest wywożony 2 denary.
16. Za wełnę purpurową, za każde runo,
17. kiedy jest wwożona, będzie pobierać assarionów 8.
18. kiedy jest wywożona assarionów 8.
19. Za mirrę na wielbłądzie, która w amforach,
20. kiedy jest wwożona, będzie pobierać 26 denarów.
21. I [...]
22. kiedy jest wywożona będzie pobierać 13 denarów.
23. Za mirrę na wielbłądzie w buklakach

24. kozich, kiedy jest wwożona, będzie pobierać 13 denarów,
25. kiedy jest wywożona 7 denarów.
26. Za ładunek kosza na ośle za mirrę w amforach,
27. kiedy jest wwożona będzie pobierać 13 denarów,
28. kiedy jest wywożona 7 denarów.
29. Za ładunek kosza mirry na ośle, która w bukłakach
30. kozich, kiedy jest wwożona będzie pobierać 7 denarów,
31. Kiedy jest wywożona, będzie pobierać 4 denary.
32. Za ładunek oliwy który w 4 bukłakach
33. kozich, kiedy jest wwożony na wielbłądzie
34. 13 denarów,
35. kiedy jest wywożony, 13 denarów.
36. Za ładunek oliwy, który jest dwóch bukłakach
37. kozich, kiedy jest wwożony na wielbłądzie,
38. będzie pobierać 7 denarów,
39. kiedy jest wywożony, 7 denarów.
40. Za ładunek oliwy na ośle który jest wwożony,
41. będzie pobierać 7 denarów.
42. kiedy jest wywożony 7 denarów.
43. Za ładunek oleju który w czterech bukłakach
44. kozich, jest wwożony, będzie pobierać 13 denarów,
45. kiedy jest wywożony 13 denarów.
46. Za ładunek oleju, który w dwóch bukłakach kozich,
47. kiedy jest wwożony na wielbłądzie, będzie pobierać 7 denarów,

Kolumna druga

1. kiedy jest wywożony 7 denarów.
2. ładunek oleju wwożonego na ośle,
3. będzie pobierać 7 denarów,
4. Kiedy jest wywożony 7 denarów.
5. *(Wiersz nie zachował się).*
6. kiedy jest wywożony, będzie pobierać 10 denarów.
(Wiersze 7-20 nie zachowały się).
21. wielbłąda [...]
22. owcy
23. *(Wiersz nie zachował się).*
- 24 [...] złożona w ofierze [...]
25. że poborca każdego miesiąca
26. z każdego z tych kto oliwę
27. [...] sprzedaje assarionów 2.
28. Tenże poborca będzie w mieście pobierać
29. z heter, które denar lub więcej
30. biorą, będzie pobierać denara, które
31. biorą assarionów 8, będzie pobierać assarionów 8,
32. a które biorą assarionów 6, z każdej będzie pobierać assarionów 6.
33. Tenże poborca będzie pobierać od warsztatów
34. krawieckich, szewskich, drobnych kupców,
35. podatek, zgodnie ze zwyczajem, każdego miesiąca
36. i z każdego warsztatu 1 denara.
37. Z wwożących skóry lub sprzedających
38. za każdą skórę assarionów 2.
39. Także handlarze odzieżą – domokrażcy,
40. sprzedający w mieście, powinni zapłacić poborcy.
41. Za korzystanie z dwóch źródeł, za każdy rok 800 denarów.
42. Tenże celnik będzie pobierać za ładunek pszenicy, wina, słomy
43. i podobnych, za każdy ładunek kosza

44. wielbłądziego przy każdym przejeździe 1 denara.
45. Za wielbłąda który będzie wwieziony bez ładunku, będzie pobierać 1 denara,
46. podobnie do tego jak pobierał Kiliks, wyzwoleniec Cezara.

Kolumna trzecia

- (Wiersze 1-22 nie zachowały się).*
23. Ktokolwiek ma sól w Palmyrze lub na terytorium
 24. Palmyry, niech wyliczy poborcy
 25. za każdy modius assariona [...]
 26. Ktokolwiek nie [...] rozliczy
 27. [...] mając [...] poborca [...]
 28. Ten, z kogo poborca [...]
 29. pobierze [...] zastaw [...]
 30. będą sprzedane [...]
 31. przez poborcę podwójnie, właściwie niech weźmie
 32. za to poborcy
 33. niech wniesie podwójnie
 34. W stosunku do tego, że poborca będzie wymagać od kogokolwiek i w stosunku do tego,
 35. czego ktokolwiek będzie żądać od poborcy, to w odniesieniu do
 36. tego niech będzie przeprowadzone przesłuchanie u dikaiodota
 37. funkcjonującego w Palmyrze.
 38. Poborca będzie mieć prawo
 39. pobierać z tych którzy nie wykupili zastawu, osobiście lub przez
 40. urzędników; a jeśli zastaw w ciągu trzech dni
 41. nie będzie wykupiony, niech będzie wolno poborcy sprzedać
 42. ten zastaw w publicznym miejscu, wyłączając
 43. zły zamiysł [...] będzie pobrane,
 44. lub jeśli zapłata będzie niewystarczająca, pobrać przez poborcę, podobnie do tego jak
 45. i [...] prawa, niech będzie wolno.
 46. Rynku Palmyry i źródeł wód Cesarza
 47. Poborcy [...] zapewnić by

Tablica czwarta – tekst grecki

Kolumna pierwsza

1. nikomu innemu pobierać, oddawać, brać
 2. nie pozwolono. I nie [...] człowiek [...] i
 3. nie czyimkolwiek imieniu [...]
 4. tego jeśli uczyni, lub będzie
 5. Pobrane podwójnie [...]
- (Wiersze 6-9 nie zachowały się).*
10. Gaius Licinius Mucianus, legat i
 11. propretor, mówi [...]
 12. między Palmyrianami przeciwko poborcom podatków
 13. postanowiono [...]
 14. będzie zgodnie z [...]
 15. *(Wiersz nie zachował się).*
 16. [...] z [...]
 17. *(Wiersz nie zachował się).*
 18. Im [...]
 19. *(Wiersz nie zachował się).*
 20. Poborcy niech da.

21. Jeśli ktokolwiek [...] (Wiersze 22-23 nie zachowały się).
24. Zgodnie [...] (Wiersze 25-31 nie zachowały się).
32. [...] 6 [...] 9
33. wymaga [...] jeśli i nie [...] wełny
34. włoskiej, kiedy jest wywożona pobrać; po tym jak
35. uzgodnili, od nich, kiedy wywożą, cła nie
36. nakładać.
37. Za mirrę, która w bukłakach kozich, niech poborca pobierze
38. zgodnie z ustawą [...] i nie [...]
39. błąd jaki zrobiono wyżej; powinno być pobrane, tak jak w wspólnie
40. przyjęto, potwierdzonym pieczęciami prawie.
41. Podatek za ubój bydła należy wyliczać w denarach,
42. tak jak i Cezar Germanik w reskrypcie do Stattiliusa
43. wyjaśnił, że w assarionach włoskich należy
44. daniny wyliczać; daniny poniżej denara
45. zgodnie ze zwyczajem poborca będzie pobierać w kermach. A za
46. wyrzucone, z powodu tego że okazało się padliną, podatek nie powinien być pobierany.
47. Za towary spożywcze zgodnie z prawem ustawą za ładunek denar
48. ustanowiłem pobierać, jeśli wwożony jest z zagranicy
49. lub jest wywożony. Te które są dostarczane do osad lub
50. z osad są dostarczane będą bezcłowe i, tak jak się
51. umówili. Orzechy i temu podobne;
52. postanowiono: te które przywożone są na sprzedaż, w stosunku do cła
53. należy przyrównać do suchego ładunku tak jak to ma miejsce pozostałych miastach.
54. Za wielbłądy, które bądź nieobjuczone, bądź objuczone przyprowadzanych spoza [...]
55. granic, powinno się pobierać z każdego denara zgodnie z
56. prawem ustawą, jak i szlachetny Korbulion wskazał
57. w reskrypcie dla Barbarusa.

Kolumna druga

- (Wiersze 1-2 nie zachowały się).
3. prowadzić [...]
4. (Wiersz nie zachował się).
5. (Wiersz nie zachował się).
6. Od heter, które biorą denar lub więcej,
7. od każdej
8. (Wiersz nie zachował się).
9. [...] pobierać (Wiersze 10-17 nie zachowały się).
18. prawu [...]
- (Wiersze 19-33 nie zachowały się)
34. Poborcy będzie [...] zgodną z
35. prawem daninę w denarach wnosić.
36. uzgodniono, że nie należy pobierać podatku pastwiskowego poza cłem,
37. ale za przyprowadzane dla wypasu w Palmyrze
38. owce powinien być pobierany. Znakować
39. owce, jeżeli zażyczy tego poborca,

40. niech będzie mu pozwolone.

Fragmenty (Inv., X, 143) – bezspornie wstawione przez wydawcę³³

(tekst grecki)

1. [...] Trajan [...]
2. [...] Cesarz po raz drugi, Publius Coelius Balbinus

7. PODSUMOWANIE I PRZESŁANIE DLA WSPÓŁCZESNOŚCI

Palmyrska taryfa celna to pierwszy, w znanej nam starożytnej historii celnictwa, pisemny, prawnie wiążący publiczny dokument, regulujący zasady poboru i wysokość nie tylko ceł, ale i podatków. Taryfa wprowadzała czytelne zasady ich nakładania i egzekucji oraz prawa i obowiązki płatników i poborców. Ponadto stawki zawarte w ustawie zastąpiły wcześniejsze, umowne, które nie były identyczne w takich samych przypadkach i zależały w istocie od samowolnej decyzji poborcy, co było główną przyczyną częstych i kosztownych sporów sądowych. Najistotniejszym społeczno-ekonomicznym skutkiem Palmyrskiej taryfy celnej było prawne zapewnienie finansowego bezpieczeństwa prowadzenia w tym mieście działalności gospodarczej – tak handlowej, jak i usługowej.

Miało temu służyć nie tylko umiejscowienie dokumentu w publicznym, powszechnie dostępnym miejscu, w językach używanych i zrozumiałych dla ówczesnych obywateli oraz głównych aktorów życia gospodarczego na tamtym terenie. To ważne okoliczności, które do dzisiaj są podstawą sprawiedliwego ustawodawstwa, ponieważ wymagają znajomości obowiązującego prawa i nakładają na prawodawcę obowiązek publikowania przyjętych aktów w organach promulgacyjnych oraz łatwego dostępu do nich.

Treść merytoryczną Palmyrskiej taryfy celnej, czyli klasyfikację usług i towarów objętych podatkami i cłami z przyporządkowanymi do nich stawkami, można uważać za archetyp współczesnych nomenklatur taryfowych. Choć wówczas jeszcze bardzo ograniczone ilościowo, związane z najistotniejszymi usługami i towarami w handlu międzynarodowym, to jednak spełniające kryteria prawno-administracyjne i polityczno-ekonomiczne, jakie i dzisiaj są wymagane od takich dokumentów.

W jakimś stopniu pewnymi analogiami do Palmyrskiej taryfy celnej są współczesne, bardzo rozbudowane nomenklatury towarowe, pozwalające na klasyfikację towarów, zwłaszcza zawarte w międzynarodowych konwencjach, takie jak Zharmonizowany System Kodowania i Opisu Towarów³⁴ bądź Nomenklatura Scalona (CN)³⁵ stosowana w Unii Europejskiej. W pewnym sensie Palmyrska taryfa celna była też swoistego rodzaju (ze względu na dwujęzyczność i cel, którym było ułatwienie i zapewnienie przejrzystości i bezpieczeństwa prawno-ekonomicznego w handlu międzynarodowym) wzorem Konwencji o Międzynarodowej Unii ds. Publikacji Taryf Celnych z 1890 r., a także Układu ogólnego o taryfach celnych i handlu (ang. General Agreement on Tariffs and Trade – GATT) z 1947 r. i 1994 r.³⁶ czy konwencji z 2013 r. poświęconej przejrzystości wymogów dla handlu międzynarodowego, którą jest Porozumienie o ułatwieniach w handlu (ang. Trade Facilitation Agreement – TFA)³⁷.

Palmyrska taryfa celna zawiera przykłady uregulowania procedury rozstrzygnięcia sporów daninowych między poborcami i zobowiązanymi do ich zapłacenia w sprawiedliwy sposób, korzystny dla kupców i podatników oraz poborców i miasta.

Co więcej, ustanowiono w niej również jasne zasady kar za niezapłacenie tych danin oraz sposoby rozstrzygnięcia sporów między płatnikami a poborcami oraz między poborcami a magistratem. To przecież i dzisiaj pożądane zasady prawa daninowego – podatkowego i celnego.

Pierwotny dzisiejszych rozwiązań, kiedy na podróży i przekraczających granice celne z zasady nie nakłada się ceł za środki transportu służące do przewozu towarów, za ich wyposażenie, za artykuły spożywcze niezbędne dla przewoźników, ich rzeczy osobiste itp., również można znaleźć w omawianej taryfie.

W dokumencie ustanowiono również możliwość żądania zastawu w celu zabezpieczenia pokrycia należności daninowych. Możemy to uznać za prawótę współczesnej gwarancji zapłaty zobowiązań finansowych wynikających z prawa. Oznaczało to odsunięcie natychmiastowej płatności przy przekraczaniu granic miasta – co było regułą w ówczesnej tradycji – o kilka dni. Takie rozwiązanie pozwalało płatnikom na zebranie odpowiedniej kwoty, by zrealizować obowiązek celny. Dotyczyło to także podatków. W przypadku gdy należności celne lub podatkowe nie zostały uregulowane, poborca miał prawo sprzedać zastawiony towar na aukcji w publicznym miejscu. Prawdopodobnie jest to archetyp dzisiejszego postępowania likwidacyjnego w postępowaniu administracyjnym.

Pierwotnym dzisiejszych składów celnych czy wolnych obszarów celnych była ówczesna infrastruktura magazynów i karawanserajów przyjmujących karawany poza terytorium (murami) miasta – i właśnie dlatego też niewystępująca w Palmyrskiej taryfie celnej. Niemniej i o tym świadczą odkrycia archeologiczne w Palmyrze.

Podziękowania

W tym miejscu wyrażam serdeczne podziękowania panu Aleksandrowi Borisowiczowi Nikitinowi za jego pomoc podczas spotkania w Sankt Petersburgu i dyskusję o Palmyrskiej taryfie celnej, a także za jego unikatową publikację o tym dokumencie oraz za pomoc w poszukiwaniach opracowań naukowych poświęconych temu zabytkowi, jak również pani prof. Elenie Leonardownej Bogdanowej z ITMO z Sankt Petersburga za przekazanie mi reprintu pracy Abameleka-Lazariewa z 1884 r. Panu prof. Michałowi Gawlikowskiemu z Instytutu Archeologii Uniwersytetu Warszawskiego natomiast serdecznie dziękuję za udostępnienie mi rosyjskiego oryginału monografii Szyfmana, a panu dr. Markowi Barańskiemu za przekazanie mi monografii o konstrukcji i technice budowlanej starożytnej Palmyry.

Przypisy

¹ И.Ш. Шифман, *Пальмирский пошлинный тариф. Введение, перевод и комментарий*, Москва 1980, z oryginalnym tekstem w języku greckim i aramejskim oraz w przekładzie na język rosyjski tego dokumentu wraz z komentarzami na s. 115-217. Rosyjskie tłumaczenie Szyfmana tekstu Palmyrskiej taryfy celnej jest też dostępne na: <http://kronk.spb.ru/library/shifman-ish-1980-3.htm>, dostęp: 12.07.2015.

² Krótka charakterystyka badania tego dokumentu w literaturze światowej zob. А.Б. Никитин (составитель и редактор), *Пальмирский таможенный тариф*, Санкт-Петербург 2011, s. 49-51.

³ I.S. Shifman, *The Palmyrene Tax Tariff*, S. Khobnya (tłum.), J.F. Healey (red.), „Journal of Semitic Studies” 2014, Supplement 33. Tekst aramejski i grecki Palmyrskiej taryfy celnej na s. 97-110, tłumaczenie na język angielski na s. 111-127.

⁴ Zob. M. Gawlikowski, *Palmyra: reexcavating the site of the Tariff (fieldwork in 2010 and 2011)*, „Polish Archeology in the Mediterranean” 2014, vol. 23/1 (Research 2011), s. 415-430.

⁵ M. Gawlikowski, *Palmyra*, Warszawa 2010.

⁶ A. Sadurska, *Palmyra – narzeczona pustyni. Dzieje i sztuka*, Warszawa 1969, s. 24-27.

⁷ Pewne wzmianki o tym dokumencie znajdują się w nielicznych polskich publikacjach poświęconych Palmyrze. Zob. M. Barański, *Konstrukcja i technika budowlana starożytnej Palmyry*, Kielce 2019; P. Veyne, *Palmyra, której już nie ma*, Łódź 2021.

⁸ M. Gawlikowski, *Palmyra*, dz. cyt., s. 22.

⁹ Tamże, s. 21.

¹⁰ P. Veyne, dz. cyt., s. 49.

¹¹ M. Gawlikowski, *Palmyra*, dz. cyt., s. 21.

¹² P. Veyne, dz. cyt., s. 38-39.

¹³ Tamże, s. 49.

¹⁴ Zob. С. С. Абамелек-Лазарев, *Пальмира. Археологическое исследование князя С. Абамелек-Лазарева*, С.-Петербург 1884. Reprint tego wydania ukazał się w wydawnictwie Архитектура-С, Москва 2019.

¹⁵ To specjalna technika wykonywania odbitek płaskorzeźb i napisów z kamienia lub z brązu za pomocą papieru.

¹⁶ Cyt. za: А.Б. Никитин, dz. cyt., s. 47.

¹⁷ Wartość pieniądza rosyjskiego w tamtym czasie była bardzo duża. W Królestwie Polskim płaca robotnika rolnego w 1907 r. za dniówkę, najczęściej kilkunastogodzinną, wynosiła 36 kopiejek. Zob. A. Leszczyński, *Kmieć pod zastaw i na sprzedaż*, „Gazeta Wyborcza” 2020, 14 listopada, wkładka „Ale Historia”, s. 3 oraz podpis pod zdjęciem na s. 1, <https://wyborcza.pl/alehistoria/7,121681,26504768,pracowity-andrzej-za-poltorej-stowy-chlopa-mozna-bylo.html>, dostęp: 7.08.2021. Dla porównania w 1897 r. ówczesna płaca poręcznika rosyjskiej armii to około 65 rubli; cena chleba pyłowego (funt) – 4 kopiejki, mięsa – 10-16 kopiejek, masła – 35-45 kopiejek, pszenicy (korzec, czyli około 120 l) – 8-9 rubli, 9 mórg (morga = 0,5 ha) ziemi – 200 rubli etc. Zob. *Ceny w rublach XIX – pocz. XX wieku Rosja*, <https://myvimu.com/exhibit/14444617-ceny-w-rublach-xix-pocz-xx-wieku-rosja>, dostęp: 21.05.2021.

¹⁸ Na tablicy wyjaśniającej ten eksponat podana data jego odkrycia 1881 r. jest błędna, bo faktycznie nastąpiło to w dniu 16 marca 1882 r.

¹⁹ Sala nr 91 w Pałacu Zimowym. Na muzealnej tablicy nazwa tego dokumentu brzmi: *Prawo o daninach pobieranych na rynku Hadriany-Palmiry i przy źródłach wody Aeliusza Cesarza*. Taką właśnie nazwę decyzji Rady Miejskiej zawiera tekst aramejski z początku drugiej tablicy.

²⁰ Zob. А.Б. Никитин, dz. cyt., s. 52.

²¹ Obszerną informację o pierwszych badaniach francuskich i niemieckich oraz tłumaczeniach na te języki zawiera zarówno monografia Szyfmana, jak i praca Nikitina.

²² Zob. K. Michałowski, *Palmyra*, Warszawa 1968, s. 6 oraz M. de Vogüé, *Inscriptions palmyréniennes inédites*, „Journal asiatique” 1883, Aout-Septembre, s. 166, <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k93222d/f163.item>, dostęp: 7.08.2021.

²³ Biblia Tysiąclecia, Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu, 2 Kr, 8:4, cyt. za: Biblia Tysiąclecia Online, Poznań 2003, <https://biblia.deon.pl/rozdzial.php?id=1310&slowa=Tadmor>, dostęp: 14.08.2021. Zob. także tłumaczenie S. Reckendorfera, *Der aramäische Theil des palmyrenischen Zoll- und Steuertarifs*, „Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft” 1888, Vol. 42, No. 3, s. 370-415, <https://www.jstor.org/stable/43366547>, dostęp: 8.08.2021.

²⁴ W. Rzewuski, *Podróż do Palmiry czyli Tedmory, z zastanowieniem się nad wiatrem, «Samieli» zwanym, w pustyni tej panującym. Przez Hrabiego W.S.R. (Wyjątek z «Mines de l'Orient»)*, „Dziennik Wileński” 1821, sierpień, t. 2, nr 4, s. 416-430, <https://polona.pl/item/dziennik-wilenski-t-2-n-4-sierpien-1821,ODE3NDQyMDQ/43#info:metadata>, dostęp: 18.07.2021.

- W ostatnio wydanych w Polsce pozycjach mamy natomiast krótkie wzmianki o Palmyrskiej taryfie celnej w takich pracach, jak np. M. Barański, dz. cyt., czy P. Veyne, dz. cyt.
- ²⁵ S. Abamelek-Łazariew w publikacji z 1884 r. (dz. cyt.) przytacza tłumaczenie z dwóch artykułów Melchiora de Vogüé'a z 1883 r. (dz. cyt.) i używa w języku rosyjskim innych kategorii, takich jak „prawo”, „dekret”, „Senat”, „ustawa celna”, „stawka” (zob. s. 58).
- ²⁶ Zob. I.S. Szyfman, dz. cyt.
- ²⁷ Zob. F. Thibault, *Les duanes chez les Romains*, Paris 1888, http://www.mediterranee-antique.fr/Fichiers_PdF/TUV/Thibault_F/Douanes_romaines.pdf, dostęp: 2.08.2021.
- ²⁸ H. Asakura, *World History of Customs and Tariffs*, Brussels 2003. W tej pozycji zamieszczono angielskie tłumaczenie fragmentów tekstu tego dokumentu (s. 70-71), a wykorzystano do tego pracę Jeana Baptiste'a Chabota z 1922 r.
- ²⁹ Zob. I.S. Szyfman, dz. cyt., s. 43.
- ³⁰ I.S. Shifman, dz. cyt., s. VII.
- ³¹ S. Reckendorf, dz. cyt.
- ³² Zob. M. de Vogüé, dz. cyt., s. 166 i nast., oraz J.-B. Chabot, dz. cyt., s. 23-38.
- ³³ I.S. Shifman, s. 217, za: Starcky.
- ³⁴ Ang. Harmonized Commodity Description and Coding System (w skrócie: HS). Klasyfikacja rozwijana przez Światową Organizację Celną (World Customs Organization – WCO). Zob. World Customs Organization, *What is the Harmonized System (HS)?*, <http://www.wcoomd.org/en/topics/nomenclature/overview/what-is-the-harmonized-system.aspx>, dostęp: 16.09.2021.
- ³⁵ Klasyfikacja obowiązująca na mocy rozporządzenia Rady (EWG) nr 2658/87 z dnia 23 lipca 1987 r. w sprawie nomenklatury taryfowej i statystycznej oraz w sprawie Wspólnej Taryfy Celnej (Dz. Urz. WE L 256 z 7.09.1987, s. 1; Dz. Urz. WE Polskie wydanie specjalne, rozdz. 2, t. 2, s. 382).
- ³⁶ Układ ogólny w sprawie taryf celnych i handlu 1994, Dz. Urz. WE L 336 z 23.12.1994, s. 20, Dz. Urz. WE Polskie wydanie specjalne, rozdz. 11, t. 21, s. 91.
- ³⁷ World Trade Organization, *Agreement on Trade Facilitation*, https://www.wto.org/english/docs_e/legal_e/tfa-nov14_e.htm, dostęp: 16.09.2021.
- Gawlikowski M., *Palmyra*, Warszawa 2010.
- Gawlikowski M., *Palmyra: reexcavating the site of the Tariff (fieldwork in 2010 and 2011)*, „Polish Archeology in the Mediterranean” 2014, vol. 23/1 (Research 2011).
- Leszczyński A., *Kmieć pod zastaw i na sprzedaż*, „Gazeta Wyborcza” 2020, 14 listopada, wkładka „Ale Historia”, <https://wyborcza.pl/alehistoria/7,121681,26504768,pracowity-andrzej-za-poltorej-stowy-chlopa-mozna-bylo.html>, dostęp: 7.08.2021.
- Michałowski K., *Palmyra*, Warszawa 1968.
- Никитин А.Б. (составитель и редактор), *Пальмирский таможенный тариф*, Санкт-Петербург 2011.
- Reckendorfer S., *Der aramäische Theil des palmyrenischen Zoll- und Steuertarifs*, „Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft” 1888, Vol. 42, No. 3, <https://www.jstor.org/stable/43366547>, dostęp: 8.08.2021.
- Rzewuski W., *Podróż do Palmiry czyli Tedmory, z zastanowieniem się nad wiatrem, «Samieli» zwanym, w pustyni tej panującym. Przez Hrabiego W.S.R. (Wyjątek z «Mines de l'Orient»)*, „Dziennik Wileński” 1821, sierpień, t. 2, nr 4, <https://polona.pl/item/dziennik-wilenski-t-2-n-4-sierpien-1821,ODE3NDQyMDQ/43/#info:metadata>, dostęp: 18.07.2021.
- Sadurska A., *Palmyra – narzeczona pustyni. Dzieje i sztuka*, Warszawa 1969.
- Шифман И.Ш., *Пальмирский пошлинный тариф. Введение, перевод и комментарий*, Москва 1980.
- Shifman I.S., *The Palmyrene Tax Tariff*, S. Khobnya (tłum.), J.F. Healey (red.), „Journal of Semitic Studies” 2014, Supplement 33.
- Thibault F., *Les duanes chez les Romains*, Paris 1888, http://www.mediterranee-antique.fr/Fichiers_PdF/TUV/Thibault_F/Douanes_romaines.pdf, dostęp: 2.08.2021.
- Veyne P., *Palmyra, której już nie ma*, Łódź 2021.
- Vogüé M. de, *Inscriptions palmyréniennes inédites*, „Journal asiatique” 1883, Aout-Septembre, <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k93222d/f163.item>, dostęp: 7.08.2021.
- Źródła internetowe
- Ceny w rublach XIX – pocz. XX wieku Rosja*, <https://myvimu.com/exhibit/14444617-ceny-w-rublach-xix-pocz-xx-wieku-rosja>, dostęp: 21.05.2021.
- <http://kronk.spb.ru/library/shifman-ish-1980-3.htm>, dostęp: 12.07.2015.
- World Customs Organization, *What is the Harmonized System (HS)?*, <http://www.wcoomd.org/en/topics/nomenclature/overview/what-is-the-harmonized-system.aspx>, dostęp: 16.09.2021.
- World Trade Organization, *Agreement on Trade Facilitation*, https://www.wto.org/english/docs_e/legal_e/tfa-nov14_e.htm, dostęp: 16.09.2021.
- Akty prawne
- Rozporządzenie Rady (EWG) nr 2658/87 z dnia 23 lipca 1987 r. w sprawie nomenklatury taryfowej i statystycznej oraz w sprawie Wspólnej Taryfy Celnej, Dz. Urz. WE L 256 z 7.09.1987, s. 1, Dz. Urz. WE Polskie wydanie specjalne, rozdz. 2, t. 2, s. 382.
- Układ ogólny w sprawie taryf celnych i handlu 1994, Dz. Urz. WE L 336 z 23.12.1994, s. 20, Dz. Urz. WE Polskie wydanie specjalne, rozdz. 11, t. 21, s. 91.

Bibliografia

Literatura

- Абамелек-Лазарев С.С., *Пальмира. Археологическое исследование князя С. Абамелек-Лазарева*, С.-Петербург 1884.
- Asakura H., *World History of Customs and Tariffs*, Brussels 2003.
- Barański M., *Konstrukcja i technika budowlana starożytnej Palmyry*, Kielce 2019.
- Biblia Tysiąclecia, Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu, Poznań 2003, <https://biblia.deon.pl/rozdzial.php?id=1310&slowa=Tadmor>, dostęp: 14.08.2021.
- Chabot J.-B., *Loi Fiscale de Palmyre*, w: tegoż, *Choix d'inscriptions de Palmyre*, Paris 1922, <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k9376112/f44.item.textelimage.zoom>, dostęp: 16.09.2021.